

ТЕНДЕНЦІЇ СПРАВЕДЛИВОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ НА ПРИКЛАДІ ПОЛІТИЧНИХ СПРАВ У РОЗРІЗІ 30-РІЧНОГО ШЛЯХУ УКРАЇНИ ДО ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

TRENDS OF A FAIR CRIMINAL COURT ON THE EXAMPLE OF POLITICAL CASES IN THE CONTEXT OF UKRAINE'S 30-YEAR PATH TO A DEMOCRATIC SOCIETY

Лук'янчиков Є.Д., д.ю.н., професор,
професор кафедри інформаційного, господарського
та адміністративного права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»

Ярош І.С., студент IV курсу факультету соціології і права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»

Ланкін С.В., студент IV курсу факультету соціології і права

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Георгія Сікорського»

У статті звертається увага на негативну спадщину, яку отримала Україна від Радянського Союзу в плані нехтування правами і свободами громадян, застосування безпідставного примусу та відсутності гарантій дотримання прав людини, яка й донині залишається невід'ємною частиною діяльності правоохоронних органів.

Звертається увага на формальність інституту слідчого судді під час надання дозволів на проведення слідчих (розшукових) дій та застосування заходів забезпечення кримінального провадження без належного правового та фактичного обґрунтування в такому рішенні суду, що фактично є найбільшим порушенням прав та інтересів осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування.

Зазначається, що після проголошення Україною незалежності незначний час спостерігалось нестійке загальнонаціональне піднесення, яке змінилося на поступове зниження активності суспільства. В Україні почалися тривалі суперечки між елітами різного спрямування, що підвищило загрозу вчинення найбільш небезпечних кримінальних правопорушень, політичну нестабільність та віру в безкарність. Посилилася організованість і консолідація злочинних елементів у сферах кредитно-фінансової, банківської, зовнішньоекономічної діяльності, нелегального та напівлегального бізнесу, контрабанди тощо.

Вказується на одну з особливостей політичних справ, яка полягає в неможливості всебічно й об'єктивно зібрати та оцінити всі докази якнайшвидше після настання події. Постійне затягування процесу спричиняє не лише складність пошуку істини, а й значну втрату інтересу з боку суспільства, його пасивність у подальшому, підживлення укоріненої радянської психології людини, яка сприймає світ крізь призму тоталітаризму, що негативно відбивається на демократичних перетвореннях, створює підґрунтя для свавілля влади та кримінальних авторитетів, котрі бачать можливості уникнути покарання за свої дії.

У висновках констатовано, що сучасна правоохоронна система потребує подальшого реформування, що дозволить забезпечити об'єктивне, швидке та неупереджене розслідування і судовий розгляд, де істина буде важливішою за політичні вподобання, імідж або оцінку діяльності окремих ЗМІ.

Ключові слова: права людини, слідчий суддя, підозрюваний, справедливий суд, кримінальне переслідування, кримінальне провадження, організована злочинність, політичні справи.

The article draws attention to the negative legacy that Ukraine received from the Soviet Union in terms of neglecting the rights and freedoms of citizens, the use of unjustified coercion and the lack of guarantees of human rights, which still remains an integral part of law enforcement.

Attention is drawn to the formality of the institution of an investigating judge when issuing permits for investigative (search) actions and the application of measures to ensure criminal proceedings without proper legal and factual justification in such a court decision, which is essentially the greatest violation of the rights and interests of persons persecution.

It is noted that after the proclamation of Ukraine's independence for a short time there was an unstable national upsurge, which was replaced by a gradual decline in society. Prolonged disputes between elites of various persuasions began in Ukraine, which increased the threat of the most dangerous criminal offenses, political instability and the belief in impunity. The organization and consolidation of criminal elements in the spheres of credit and financial, banking, foreign economic activity, illegal and semi-legal business, smuggling, etc. is increasing.

One of the peculiarities of political cases is that it is impossible to comprehensively and objectively collect and evaluate all the evidence as soon as possible after the event. The constant procrastination of the process causes not only the difficulty of finding the truth, but also a significant loss of interest on the part of society, its passivity in the future, nourishing the ingrained Soviet psychology, which perceives the world through the prism of totalitarianism, which negatively affects democratic transformation, criminal authorities who see opportunities to avoid punishment for their actions.

The findings state that the current law enforcement system needs further reform to ensure an objective, prompt and impartial investigation and trial, where the truth is more important than the political preferences, image, or performance of individual media outlets.

Key words: human rights, investigating judge, suspect, fair trial, criminal prosecution, criminal proceedings, organized crime, political cases.

Постановка проблеми. 30-річний період незалежності супроводжувався викликами для судової та правоохоронної системи України. Отримавши у спадок від Радянського Союзу розгалужену систему каральних органів та багатогранну історію політичних репресій, Україна стала заручницею ситуації: з одного боку, судова та правоохоронні системи функціонують, з іншого – їхні методи не відповідають принципам демократичності, гласності, змальованості, поваги до прав людини.

Радянська правова доктрина застосування безпідставного примусу та відсутності гарантій дотримання прав людини не просто залишила свій відбиток на право-

вій системі сучасної України, ця доктрина залишається невід'ємною частиною діяльності правоохоронних органів і дотепер. За відсутності невідкладних механізмів захисту людини від насилля та правової обізнаності населення щодо прав людини така модель поведінки правоохоронців, на жаль, стає звичною та очікуваною (Врадівка, Криве Озеро, Кагарлик тощо).

Незважаючи на запроваджені інститут слідчих суддів, що мав стати запобіжником такої поведінки, та передачі повноважень саме слідчим суддям щодо ухвалення рішень по ключових слідчих діях (обшук, арешт, негласні слідчі (розшукові) дії), даний інститут став більше фор-

мальністю, аніж дієвим механізмом. Формальність інституту виявляється в тому числі в наданні дозволів на проведення вищезазначених слідчих дій без жодного правового та фактичного обґрунтування в такому рішенні суду, що, по суті, є найбільшим порушенням прав людини для осіб, щодо яких здійснюється кримінальне переслідування [1].

Аналізуючи сучасну форму кримінального процесу, викладену в оновленому Кримінальному процесуальному кодексі 2012 р. (далі – КПК України) [2], можемо висловити небезпідставну думку, що український кримінальний процес зберіг тенденції та відтінки розшукового процесу, що діяв за КПК 1960 року. Це прослідковується в окремих моментах порядку здійснення досудового розслідування за правилами нового КПК України. Зокрема, зацікавлена особа (яка має фактичний статус підозрюваного відповідно до практики ЄСПЛ [3; 4]) не може ознайомлюватись із клопотаннями слідчого до слідчого судді, щоб висловити свої заперечення та зауваження, окрім клопотання про вибір особи запобіжного заходу, однак навіть у цьому випадку особі іноді такі матеріали надаються із запізненням.

Адекватні механізми захисту та практична можливість їх реалізації з'являються в особі лише після повідомлення її про підозру у встановленому порядку з набуттям статусу підозрюваного, а також відкриття стороні захисту матеріалів досудового розслідування відповідно до статті 290 КПК України.

Не новими є й моделі поведінки органів досудового розслідування, відповідно до яких повідомлення особі про підозру вручається після збору всіх необхідних показань, речових та письмових доказів від неї як свідка для максимального обмеження її в статусі та правах як підозрюваного аж до завершення досудового розслідування по суті [5; 6].

З іншого боку, заслуговує на увагу практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який вважає, що особі не обов'язково бути формально повідомленою про підозру, щоб набути такого статусу. Фактичне поводження з особою, усвідомлення нею впливу та наслідків обмеження її прав у кримінальному провадженні вже свідчать про перебування в статусі підозрюваного. Це підтверджують проривні рішення «Салов проти України» (п. 65) [3] та рішення *Eckle v. Germany* (п. 73) [4].

Українським суспільством та законодавцем був зроблений вибір на користь реформування старої радянської системи, аніж створення нової, не пов'язаної з нею історично та структурно. Однак попри численні реформи, радянський спадок глибоко укорінився в судову та правоохоронну системи України й залишається сталим дотепер. Одним із показників цього можуть бути тенденції до обвинувального ухилу під час кримінального провадження. Це підтверджується статистичними оглядами виправдувальних вироків, які за останні роки почали ледве перевищувати один відсоток [7; 8], доти ж порогове число виправдань обвинуваченого в розмірі до одного відсотка залишалось ключовим показником стану кримінальної юстиції в Україні.

Слід також звернути увагу на те, що 30-річчя незалежності ознаменувалося значною кількістю заполітизованих кримінальних процесів, що створює перспективу поетапно охарактеризувати їх значення для суспільних відносин загалом, а також дозволяє виділити їхні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання справедливого суду досліджували різні науковці. О. Кучинська та А. Притула висвітлювали питання змагальності у кримінальному процесі, а С. Зозуля – діяльність правоохоронних органів. А. Шульга звернув увагу на необхідність розуміння принципу справедливості як морального чинника в кримінальному процесі та врахування думки суспільства. Крім того, юристи-практики Є. Крапівін, Я. Толкачов звертають увагу на недоліки сучасного кримінального провадження.

Однак попри наявність досліджень різних аспектів системи кримінальної юстиції, наукова спільнота неповною

мірою врахувала специфіку політичних кримінальних процесів та їх вплив на формування суспільної думки, що дозволило би виділити окремі причини порушення прав людини та їхнє значення для демократичних перетворень.

Мета статті – дослідити основні тенденції справедливого кримінального суду, з'ясувати причини та передумови порушення прав людини в Україні органами досудового розслідування, в тому числі процесуальних прав, гарантованих КПК України, на прикладі політичних справ, визначивши їхні особливості.

Виклад основного матеріалу. Процеси, що відбувалися в суспільстві після проголошення Україною незалежності, характеризуються нестійким загальнонаціональним піднесенням та поступовим зниженням активності суспільства. В Україні почалися тривалі суперечки між елітами різного спрямування. Все це підвищило загрозу вчинення кримінальних правопорушень, політичну нестабільність та віру в безкарність.

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [9]. Загальновідомо, що шлях до демократії проходить крізь зміцнення конституційних засад. Проголосивши людину, її життя та здоров'я, безпеку найвищими цінностями, держава взяла на себе обов'язок всіляко захищати ці цінності від протиправних посягань, особливу небезпеку з яких становлять ті, що вчиняються організованими злочинними групами з корупційними зв'язками. Тому коли суспільство під час загальновідомих кримінальних, зокрема політичних, процесів бачить, що держава в особі її представників зловживає цими цінностями, не здатна їх гарантувати, воно поступово втрачає віру в державні інститути. Таким чином, вплив держави, її демократичних структур стає мінімальним та навіть нелегітимним.

Як зазначає С. Зозуля, паростки прояву організованої злочинності виявилися в роки перебудови, а вже в 1992 р. посилюється консолідація злочинних елементів у сферах кредитно-фінансової, банківської, зовнішньоекономічної діяльності, нелегального та напівлегального бізнесу, контрабанди тощо. Цей процес також характеризувався тенденцією підпорядкування загальнокримінальних формувань більш могутнім політико-економічним групам кримінально-олігархічного типу [10, с. 48–54]. Правоохоронна система України виявилася не готовою до такої ситуації, що призвело до ще більшого зниження соціальної активності суспільства, без якої демократичні перетворення неможливі, а стабілізація відносин у державі уповільнюється.

У 90-ті рр. ХХ століття відбулася ціла низка вбивств та підозрілих смертей відомих журналістів, політиків та громадських діячів, обставини яких не з'ясовані належно та які вплинули безпосередньо на відносини в суспільстві та державі.

Першою справою, яку можна вважати політичною, стала смерть журналіста і народного депутата Вадима Бойка. Його смерть у 1992 році залишає багато запитань. Зокрема, як стверджується в публікаціях преси, обставини події достеменно не встановлені: прокуратура причиною вибуху назвала несправність телевізора, проте свідки заявляють, що бачили підпалені двері квартири і масштаб вибуху був набагато більшим, а судово-медична експертиза встановила факт смерті до початку пожежі [11].

Однак ми оминемо увагою твердження численних журналістських та громадських розслідувань щодо цієї та інших справ, зосередившись на наукових аспектах, важливих для нашого дослідження.

Зокрема, справу Вадима Бойка неодноразово закривали і поновлювали, однак її розслідування давно зайшло в глухий кут. Це вказує на специфіку політичних кримінальних справ. Тиск із боку громадськості змушує владу, насамперед вищі кола, які приходять до неї, порушувати питання

поновлення розслідування або повторного відкриття тієї чи іншої справи, однак встановлення істини в такій ситуації часто відходить на другий план, поступаючись місцем політичним інтересам, що спричиняє ще більше розчарування суспільства у правоохоронній системі.

Схожа ситуація щодо розслідування й у справі В'ячеслава Черновола. Фактично будь-яка зміна політичної ситуації в державі спричиняє проведення повторних слідчих дій у цій справі, зокрема про результати останньої експертизи стало відомо у 2021 р. [12]. Знову-таки політичний аспект справи не сприяє досягненню справедливості та встановленню істини, де суспільство відмовляється вірити офіційній версії слідства, а достовірні дані встановити стає важче у зв'язку з віддаленістю події.

Це також указує ще на одну особливість політичних справ, а саме неможливість усебічно й об'єктивно зібрати та оцінити всі докази якнайшвидше після настання події. Постійне затягування процесу спричиняє не лише складність пошуку істини, а й значну втрату інтересу суспільства, його пасивність надалі, підживлення укоріненої радянської психології людини, яка сприймає світ крізь призму тоталітаризму. Це негативно відбивається на демократичних перетвореннях, створює підґрунтя для свавілля влади та кримінальних авторитетів, котрі бачать можливості уникнути покарання за свої дії.

Тут варто зауважити, що підґрунтям формування демократичного суспільства в Україні є: розширення економічної свободи; радикальна зміна інститутів суспільства, всієї системи цінностей і психології людей, що успадкували наслідки тоталітарної системи; підвищення рівня політичної відповідальності та політичної культури громадян; встановлення ефективного контролю суспільства над політикою еліти [14, с. 93].

Відмінною від попередніх є справа про вбивство бізнесмена і політика Євгена Щербаня у 1996 році. На нашу думку, справа Щербаня є найяскравішою характеристикою процесів, що відбувалися у 90-х рр. ХХ ст. Зокрема, вона характеризує етап, коли відносини в суспільстві, що пожило наслідки розпаду тоталітарної системи управління, були непрозорими, а конфлікти між новосформованими елітами вирішувалися насильницьким шляхом та частіше поза правовим полем. Водночас почуття безкарності давало широкі можливості для вчинення кримінальних правопорушень злочинними угрупованнями. Така ситуація, на нашу думку, формувала у пересічних громадян не демократичний світогляд, а психологію страху, беззахисності, зневіри в правові методи вирішення суперечок та законне покарання порушників.

У самій справі Щербаня більшість обставин було встановлено у 2003 році, коли був засуджений один із виконавців убивства, а в матеріалах справи фігурують прізвища замовників [14]. Проте, як часто буває з політичними справами, тема вбивства Є. Щербаня неодноразово піднімалася в різний час. Зокрема, офіційно останні слідчі дії проводилися у 2013 році, а у 2020 вийшов фільм-розслідування одного із синів Є. Щербаня, в якому звучать голосливі заяви, що можуть стати причиною нових судових процесів по цій справі [16].

На наш погляд, суспільству варто замислитися не над можливими розв'язками цієї справи, а над тим, як фільтрувати інформацію з різних потоків, які суперечать один одному, щоб таким чином підвищити власний рівень обізнаності й визначити, як правовими методами встановити істини.

Серед інших показовою справою, що характеризує суть діяльності правоохоронної системи в Україні, є справа Георгія Гонгадзе. Обставини його зникнення 16 вересня 2000 року все ще не встановлені та, напевно, ніколи не будуть встановлені. Ця справа пронизує та висвітлює проблематику розслідування таких злочинів крізь майже всю свідому українську незалежність. Вона стала відправ-

ною для української системи захисту прав людини, адже є основоположною, в тому числі для практики ЄСПЛ, створивши прецедент визнання потерпілими від порушень держави членів сім'ї Георгія Гонгадзе [16].

Визначальним для справи є те, що, незважаючи на численні попередження журналіста про його переслідування, погрози та можливості викрадення і катування, від правоохоронних органів не було вжито жодних заходів. Держава не забезпечила виконання позитивних зобов'язань щодо захисту права на життя Георгія Гонгадзе відповідно до статті 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) [17].

Окрім цього, окремо варто сказати про ефективність досудового розслідування щодо обставин зникнення Гонгадзе, яка була встановлена ЄСПЛ. Заходи щодо розслідування цього злочину мали конкретні зауваження. Після багатьох проведених судово-медичних експертиз і з певним запізненням все ж було знайдено та встановлено тіло журналіста, однак прокуратура не бажала визнати дружину журналіста потерпілою в даній справі. Метою цього могло бути бажання позбавити її процесуальних прав звертатися з клопотаннями і скаргами, не допускати розголос матеріалів провадження тощо. Було відмовлено дружині Гонгадзе й у залученні іноземних експертів для проведення ефективної експертизи ДНК, але вже 15 січня 2001 року, тобто через рік після порушення кримінальної справи, пані Гонгадзе була визнана потерпілою в цій справі. Дане рішення було прийняте Печерським судом міста Києва, який зобов'язав прокуратуру надати пані Гонгадзе статус потерпілої [16]. Незважаючи на отриманий статус, доступ до матеріалів досудового розслідування прокуратурою надавався неохоче, повільно та фрагментарно. Позитивним у провадженні є те, що до експертизи все ж були залучені американські спеціалісти.

Загалом, у справі було проведено багато експертиз та досліджено багато матеріалів, у тому числі щодо листів, які до смерті писав прокуратурі Г. Гонгадзе. Резонанс справи навіть призвів до відставки тогочасного Генерального прокурора С. Піскуна.

Цю справу пов'язують із критикою Г. Гонгадзе тогочасного Президента України Леоніда Кучми. Відповідні аудіозаписи були оприлюднені 28 листопада 2000 року народним депутатом України Олександром Морозом, де вказувалось про причетність навіть Міністра внутрішніх справ до даного замовного вбивства. Автентичність записів змогла підтвердити американська лабораторія.

Однак дотепер у справі довівно засуджена лише одна людина – начальник департаменту зовнішнього спостереження МВС Олексій Пукач за вбивство журналіста [18]. Жодних замовників або інших причетних осіб слідству встановити не вдалося або не було бажання встановити.

Як бачимо, й нині у справі не встановлена істина, що дає підстави для продовження розслідування або й початку окремого встановлення обставин зникнення журналіста Гонгадзе. Щоправда, наявні матеріали справи, звісно, вже не дадуть об'єктивної картини подій, аніж 21 рік тому.

Крапка в даному розслідуванні та покарання дійсно винних осіб, можливо, змогли би дати українському суспільству відповіді на багато питань, що накопичувались усі ці роки, та задовольнити той бажаний запит на справедливість, щоб повернути довіру до незалежної правоохоронної системи.

Окрім цього, Україні притаманні політичні кримінальні процеси, які пов'язані не зі смертями відомих діячів, а які безпосередньо відбувалися супроти цих діячів. Найпоказовішими є процеси проти Юрія Луценка та Юлії Тимошенко. Обидва були розпочаті після того, як відбулася зміна влади в країні, і були максимально заполітизованими. Важливо розуміти, що суспільство сприймало ці процеси крізь призму політичної боротьби, що досягла свого апогею у зв'язку з виборами Президента України

у 2010 році. Разом із тим вони вказують на взаємозв'язок між демократичними перетвореннями та кримінальним судочинством.

Упродовж обох кримінальних проваджень як слідством, так і судом були допущені суттєві процесуальні порушення прав людини, що встановлено рішеннями ЄСПЛ у справах Луценко проти України [19] та Тимошенко проти України [20].

Зокрема, рішеннями ЄСПЛ, окрім іншого, встановлено порушення п. 1 ст. 5 Конвенції [17]. Як наголошує ЄСПЛ, стаття 5 Конвенції гарантує основоположне право на свободу та недоторканність, яке є найважливішим у «демократичному суспільстві» в розумінні Конвенції. Кожен має право на захист цього права, що означає не бути позбавленим свободи або мати гарантії від продовження позбавлення свободи, крім випадків, коли таке позбавлення відбувалось за умов, установлених у пункті 1 статті 5 Конвенції [21].

ЄСПЛ зазначив, що у справі Луценко підстави для взяття заявника під варту, з якими погодилися національні суди, а саме відмова від надання показань та визнання своєї вини, за своїм характером суперечать такому важливому елементу концепції справедливого суду, як право не свідчити проти себе та презумпції невинуватості. Наведення таких підстав видається таким, що викликає особливе занепокоєння, оскільки вони вказують на те, що особу може бути піддано покаранню за користування своїми основними правами на справедливий суд [19]. ЄСПЛ установив, що національні суди свідомо ігнорували скарги Луценка щодо незаконного затримання, хоча судовий контроль за триманням під вартою має бути автоматичним [19].

Водночас, як і в справі «Луценко проти України», в справі «Тимошенко проти України» ЄСПЛ зазначає, що, коли йдеться про твердження щодо політичних або інших прихованих мотивів у контексті кримінального переслідування, важко розмежувати досудове тримання під вартою від кримінального провадження, в рамках якого таке тримання було застосовано, окремо від більш загального контексту політично мотивованого переслідування. Проте обставини справи мали власні видимі ознаки, які дозволили встановити, що позбавлення Тимошенко свободи було застосовано не з метою допровадження її до компетентного судового органу за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення, а з інших причин [20].

Як бачимо, навіть ЄСПЛ опосередковано вказує на суттєвий вплив політичних мотивів на хід кримінальних процесів. Ураховуючи це, слід зазначити, що встановлення фактів допущення вищезазначених та інших процесуальних правопорушень підживляє довіру в українське правосуддя.

До проваджень із політичним забарвленням прикуто увагу значної частини суспільства, саме тому будь-які відхилення від процедури з боку органів досудового слідства та суду будуть сприйматися суспільством як політичні репресії влади супроти опонентів. У такому разі навіть якщо особа дійсно винна у вчиненні правопорушення, що буде доведено в суді, суспільство вважатиме це скоріше репресіями щодо опонентів, аніж визнає правоту суду та слідства.

Справи Луценка та Тимошенко доводять, що демократичне суспільство формується тільки тоді, коли в кримінальному судочинстві дотримуються принципів верховенства права та законності під час здійснення будь-яких дій, які підкріплюються справедливим вироком суду. Інакше справедливий вирок суду може ставитися під сумнів суспільством та стати об'єктом маніпуляцій.

Сучасним прикладом політичних справ для українського суспільства є справа щодо вбивства журналіста Павла Шеремета, яка поки залишає більше запитань, ніж відповідей. Саме тому новий міністр внутрішніх справ України Денис Монастирський ще до свого обрання дистанціювався від цієї кримінальної справи, закликавши дочекатись рішення суду, а вже потім робити висновки про роботу і якість правоохоронної системи [22].

Висновки. Політичні справи мають значний вплив на суспільство, оскільки його увагу до них прикуто значно більше, ніж до інших. Більшість із цих справ різні політичні сили використовують у власних цілях, що, звичайно, незадовільно впливає на стан кримінального провадження. Щодо деяких справ варто розуміти, що істина стане відомою, як це часто трапляється в історії, лише через кілька десятків років. Однак беззаперечним є той факт, що ці справи, спричиняючи суспільний інтерес, забезпечують зміни у світогляді суспільства, яке дуже часто після цього вимагає демократичних змін.

Ще однією особливістю таких справ є те, що вони вимагають більшої відкритості, ніж інші, зокрема, в цих справах через їх резонанс для суспільства виникає великий попит на справедливість та невідворотність покарання.

Зважаючи на стале відчуття українського суспільства в контрольованості правоохоронної системи та можливості проведення кримінальних проваджень на замовлення, сучасна правоохоронна система потребує подальшого реформування, що дозволить забезпечити об'єктивне, швидке та неупереджене розслідування і судовий розгляд, де істина буде важливішою за політичні вполювання, імідж або оцінку діяльності окремих ЗМІ.

Саме забезпечення незалежності від тиску та укомплектування правоохоронних органів ефективними кадрами має стати запорукою повернення довіри українського суспільства до держави і системи кримінальної юстиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Староста І. Робота слідчого судді очима адвоката: очікування vs реальність. *Юридична газета* : професійне юридичне видання. 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/robita-slidchogo-suddi-ochima-advokata-ochikuvannya-vs-realnist.html> (дата звернення: 26.08.2021).
2. Кримінально процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-І. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 26.08.2021).
3. Справа «Салов проти України», № 65518/01, рішення від 6 вересня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_428#Text (дата звернення: 26.08.2021).
4. ECKLE v. GERMANY, № 8130/78, рішення від 15 липня 1982 року. URL: <https://www.bailii.org/eu/cases/ECHR/1982/4.html> (дата звернення: 26.08.2021).
5. Толкачов Я. Від свідка до підозрюваного і навпаки. *Jurimex* : юридичний блог компанії. 2013. URL: <http://jurblog.com.ua/2013/09/vid-svidka-do-pidozryvanogo-i-navpaki/> (дата звернення: 26.08.2021).
6. Калініков О. Особа, щодо якої розпочато досудове розслідування, має право на захист навіть без повідомлення про підозру. *Закон і Бізнес*. 2018. URL: https://zib.com.ua/ua/134662-osoba_mae_pravo_na_zahist_navit_bez_povidomlennya_pro_pidozr.html (дата звернення: 26.08.2021).
7. Підбірка виправдувальних вироків ухвалених судами Києва за 2020 рік. Рада адвокатів Київської області. 2020. URL: <https://rada.gov.ua/news/pidbirka-vipravduvalnih-virokiv-uhvalenih-sudami-kiieva-za-2020-rik> (дата звернення: 26.08.2021).
8. Крапівін Є. Практичний погляд на відсутність виправдувальних вироків в Україні. *Юрист&Закон*. URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA010378 (дата звернення: 26.08.2021).
9. Конституція України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.08.2021).

10. Зогуля Є.В. Міліція України в умовах становлення незалежної держави (90-ті рр. XX ст.) : монографія. Донецьк : ДЮІ, 2004. 196 с.
11. Правоохоронці не розкрили десятки вбивств журналістів України. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30589247.html> (дата звернення: 26.08.2021).
12. Романенко В. Загибель Чорновола: в МВС розповіли про результати комплексної експертизи та стан справи. *Українська правда*. 2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/03/24/7287681/> (дата звернення: 26.08.2021).
13. Палас Н. Демократія як політична цінність та становлення її в українському суспільстві. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* : збірник наукових праць. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2013. Вип. 25. С. 91–95.
14. Лещенко С. Убивство Євгена Щербаня. Офіційна версія. *Українська правда*. 2011. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2011/12/9/6826576/> (дата звернення: 26.08.2021).
15. Спадкоємець. Фільм-розслідування hromadske. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=2nLmD35Acuc> (дата звернення: 26.08.2021).
16. Справа «Гонгадзе проти України», № 34056/02, рішення від 8 листопада 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_420#Text (дата звернення: 26.08.2021).
17. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 26.08.2021).
18. Справа Гонгадзе: Верховний Суд затвердив довічне ув'язнення для Олексія Пукача. *Радіо Свобода*. 2021. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-pukach-dovichne-uvyaznennya/31337954.html> (дата звернення: 26.08.2021).
19. Справа «Луценко проти України», № 6492/11, рішення від 03 липня 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_852#Text (дата звернення: 26.08.2021).
20. Справа «Тимошенко проти України», № 49872/11, рішення від 30 квітня 2013 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_924#Text (дата звернення: 26.08.2021).
21. Справа «Хайредінов проти України», № 38717/04, рішення від 14 жовтня 2010 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_665#Text (дата звернення: 26.08.2021).
22. Бурдига І. П'ять років без Павла: чому вбивство Шеремета досі не розкрито. *Deutsche Welle*. 2021. URL: <https://p.dw.com/p/3whkQ> (дата звернення: 26.08.2021).